

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ АМЕРИКАНСЬКОЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: ВІЙСЬКОВІ АСПЕКТИ

На основі опублікованих документів, спогадів сучасників і сучасної наукової літератури досліджується проблема створення професійної армії, розбудови сухопутних і військово-морських військ США наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Розглядаються основні теоретичні засади та практичні кроки адміністрації США, спрямовані на модернізацію збройних сил. Аналізуються зовнішньополітичні обставини, що сприяли створенню армії та флоту.

Ключові слова: США, армія, військово-морський флот, безпека, експансія.

На основе опубликованных документов, воспоминаний современников и современной научной литературы исследуется проблема создания профессиональной армии, развития сухопутных и военно-морских войск США в конце XIX – в начале XX века. Рассматриваются основные теоретические основы и практические шаги администрации США, направленные на модернизацию вооруженных сил. Анализируются внешнеполитические обстоятельства, которые содействовали созданию армии и флота.

Ключевые слова: США, армия, военно-морской флот, безопасность, экспансия.

On the basis of the published documents, memoirs of contemporaries and modern scientific literature the problems of creation of professional army, enlarging of Land and Naval forces of the USA at the end of XIX – on the beginning of XX century are investigated. Basic theoretical principles and practical steps of American administration, directed on modernization of army forces are elucidated. Foreign-policy circumstances which gave a push to creation of American Army and Navy are analyzed.

Key words: USA, army, navy, security, expansion.

Постановка та актуальність проблеми. Кінець ХІХ – початок ХХ ст. був періодом становлення Сполучених Штатів Америки як світової держави, відходу від традиційного розуміння доктрини Монро та перегляду зовнішньополітичних пріоритетів. Дослідження всіх складових зростання

Питльована Лілія Юріївна, кандидат історичних наук, викладач кафедри світової історії нового та новітнього часу, Український католицький університет, м. Львів.

© Л.Ю. Питльована, 2009

впливів США у світі, в тому числі й військових, становить значний науковий інтерес. Активні дослідження проблем американських збройних сил і військової складової зовнішньополітичної стратегії США кінця XIX – початку XX ст. розпочалися після Другої світової війни. Однак і сьогодні вони продовжують залишатися предметом наукових досліджень і дискусій істориків. В американській історіографії є численні праці, присвячені різним аспектам розбудови армії та військово-морського флоту США згаданого періоду. Серед найважливіших назвемо колективну монографію “Американська військова історія”, яка дає загальний огляд еволюції військової справи у США на тлі найважливіших історичних подій того часу [1]. Згадане дослідження виходить з установки про виняткову важливість добре навчених і оснащених збройних сил для американської нації, її майбутнього, забезпечення впливів Сполучених Штатів у світі. Сьогодні найбільш дослідженими є окремі аспекти армійської теорії та практики, ролі та місця військової могутності у гарантуванні національної безпеки США [2; 3; 4; 5; 6]. Однак як в американській, так і в українській історіографії обмаль статей, які розглядають проблеми перетворення США на першорядну світову державу в контексті її військового забезпечення.

Об'єктом дослідження у цій статті є процес глобалізації зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки на зламі XIX – XX ст., а *предметом* – формування збройних сил США як запоруки їх політичної могутності. Серед найважливіших досліджуваних питань – з'ясування можливостей використання армії та військово-морського флоту як засобу зміцнення впливів, знаряддя територіальної експансії, запоруки національної безпеки.

Будучи відносно провінційними у своїх зовнішньополітичних ідеях і політиці, наприкінці XIX ст. Сполучені Штати Америки почали своє сходження до рангу великої світової держави. Починаючи з американо-іспанської війни 1898 року, вони продемонстрували собі й світові готовність втягуватись у ризиковані закордонні авантюри. Пояснення цього були найрізноманітніші: стратегічні, економічні,

релігійні, емоційні мотиви. Але ще з кінця 70-х рр. XIX ст. США розвинули активну діяльність в азійсько-тихоокеанському регіоні. Володіння Східним Самоа, Гавайями, а після війни з Іспанією – і Філіппінами, робило очевидною відповідь на питання про необхідність розбудови військово-морського флоту. Розпочата Теодором Рузвельтом, вона успішно тривала і далі й робила Сполучені Штати зразковою щодо цього державою.

Нагальною ставала проблема наявності стратегічних опорних пунктів у Атлантичному та Тихому океанах, які б могли б слугувати базами військово-морського флоту для поповнення продовольства, води, палива тощо. Таким чином, економічної та стратегічної мотивації для нарощування військової могутності американському уряду не бракувало.

Активізація кроків щодо пошуку шляхів побудови суднохідного каналу, що мав з'єднати обидва океани, також була безпосередньо пов'язана з розбудовою флоту, перетворенням США на світову державу, забезпеченням національної безпеки. Звичайно, економічні вигоди від побудови каналу через перешийок, що з'єднував Північну та Південну Америки, також були безсумнівними. Адже прагнення США випередити Європу за рівнем соціально-політичного та економічного розвитку, мати геополітичний вплив на Західну півкулю та інші регіони планети було помітним вже з середини XIX ст. А канал, і не просто канал, а контроль над ним, надав би Сполученим Штатам чималі преференції.

Острови, які прикривали входи і виходи з каналу, мали першорядне значення для його безпеки. Тому після початку антиіспанського повстання на Кубі (1895 р.) політика США щодо цього острова стала одним із пріоритетних напрямків зовнішньополітичної стратегії. Так звана "яблучна теорія", згідно з якою Куба під впливом тяжіння США, як "ньютонівське яблуко", неминуче приєднається до них, ставала все більш популярною в політичних і урядових колах.

Відповідно, відносини між Сполученими Штатами та Іспанією ставали все більш напруженими. Славнозвісна

Manifest Destiny 1898 р. набула чіткої локалізації у карибському регіоні і вилилася в іспано-американську війну. Можна погодитись з аргументацією одного з головних теоретиків реалістичного підходу до зовнішньої політики Ганса Моргентау на користь того, що ця війна стала визначальною у багатьох відношеннях в історії США загалом, і військовій історії зокрема [7, 112–118].

Мирний договір між Сполученими Штатами та Іспанією, підписаний 10 грудня 1898 р. у Парижі, засвідчив відмову Іспанії від усіх претензій і прав на суверенітет Куби; поступку на користь США острова Пуерто-Рико і решти островів, що перебували досі під іспанським протекторатом у районі Вест-Індії; передачу США Філіппінського архіпелагу за 20 млн. доларів [8].

“Поправка Платта” 1901 р. надавала США низку привілеїв щодо Куби [9]. На території Куби було засновано декілька американських військових баз, найважливіше значення з яких, з огляду на контроль акваторії карибського басейну, мали Гуантанамо та Бахья Хонда. До того ж обтяжлива необхідність для флоту США при передислокації з Атлантичного океану в Тихий огинати весь американський континент навколо мису Горн під час війни 1898 р. спонукала Вашингтон активніше розробляти плани щодо прориття й отримання контролю над Панамським каналом.

Американо-кубинський договір 1903 р. [10] фактично підтвердив усі права і привілеї США та всі обмеження для кубинських властей, обумовлені “Поправкою Платта” 1901 р.

Справедливості заради слід сказати, що окупація Філіппінських островів, які стали військово-морською базою американського флоту, не лише дала переваги Сполученим Штатам (щодо використання сучасних військово-морських баз див. [2]), а й породила ряд проблем, пов’язаних із гарантуванням їх безпеки [5, 55].

Проте Іспанія була витиснена із Західної півкулі, яка повністю перетворилася на зону впливу Сполучених Штатів. Американо-іспанська війна стала першою сходинкою на шляху до “глобального верховенства” США у світі [11, 3].

Розвиток американських збройних сил, започаткований ще генералом Джорджем Вашингтоном, який був переконаний, що їх існування саме по собі є запорукою американської державності [12, 130–131], не надто активно продовжувався після Громадянської війни 1861–1865 рр.

Готовність армії та флоту до бойових дій поза територією Сполучених Штатів залежала, головним чином, від двох військових установ. За десятиліття до початку війни з Іспанією зусиллями кадрових морських офіцерів, зокрема контр-адмірала Стефана Люса, капітана Альфреда Мехена, а також секретаря військового флоту в адміністрації Гаррісона Бенджаміна Трейсі і не без доброї волі Конгресу, на розбудовні та модернізаційні програми були виділені необхідні кошти. Цьому немало посприяв факт розширення американської заморської експансії, а з іншого боку – економічне зростання країни, яке робило можливим згадані видатки. Водночас Військово-морський коледж у Ньюпорті (Род-Айленд), який був заснований 1885 р. стараннями того ж таки Люса, забезпечував американський флот першокласними кадрами професійних офіцерів, підготовлених на останніх досягненнях тогочасного військового мистецтва, з глибокими знаннями теорії, стратегії та тактики.

Регулярна армія США не перебувала у такому ж блискучому стані, як флот. До американо-іспанської війни американські збройні сили розглядалися не стільки як перша лінія оборони країни від зовнішньої агресії, скільки як поліція, покликана упокорювати індіанців та втихомирювати заворушення на кордоні з Мексикою. До Першої світової війни захист США розумівся у площині передусім проблем військово-морського флоту. Армія 1898 року виявилась абсолютно не готовою до війни з Іспанією. Загалом можна погодитися з думкою, що у період з 1865 р. до 1942 р. домінантною характеристикою американського способу ведення війн був значний ступінь імпровізації і цілковита неготовність до них [3, 506].

За останню чверть ХІХ ст. середня чисельність її особового складу становила 26 тис. осіб (солдатів і офіцерів), більшість яких були розкидані всією країною поротно та побатальйонно.

Армія ніколи не мала нагоди навчатися та здобувати досвід ведення бойових дій у формуваннях, які перевищували б полк. Хоча на індивідуальному рівні солдати були непогано вишколені, однак армії бракувало мобілізаційного плану, генерального штабу та відпрацювання узгоджених дій з військово-морським флотом. На час війни при зброї було, за найновішими підрахунками, 306 тис. 760 осіб (з них частка регулярної армії становила 59 тис. осіб, решта – добровольці) [13, 350].

Національна гвардія чисельністю близько 100 тис. осіб не мала жодної програми взаємодії з регулярною армією, переважна більшість гвардійців була погано тренувана й дисциплінована, з недостатнім і невідповідним спорядженням. Хоча більшість армії з 1894 р. була озброєна гвинтівками системи Крега-Йоргенсена, що стріляли бездимним порохом, багато гвардійців мали на озброєнні гвинтівки “Спрінгфілд” старих моделей, які стріляли чорним порохом [1, 322–323]. Тому не дивно, що війна з Іспанією зумовила численні зміни в армії, починаючи з методів ведення бойових дій і закінчуючи зброєю та обладнанням. Хоча нація виграла війну порівняно легко, чимало американців усвідомили, що заслуга перемоги належить більше некомпетентності супротивника, ніж якостям американської армії.

Постало питання про розробку нової зброї, заснованої на системі затвора Маузера. Досвід воєнних дій на Кубі підштовхнув командування збройних сил США до ідеї використання короткої універсальної швидкострільної гвинтівки M1903A3 із довжиною ствола 610 мм конструкції Спрінгфілда. Вона мала затвор маузерного типу і п'ятизарядний магазин. Нова гвинтівка швидко стала дуже популярною і залишалася на озброєнні армії США впродовж багатьох років. Важкий, громіздкий і незграбний 38-каліберний револьвер був замінений 45-каліберним автоматичним “Кольтом”, який з'явився ще 1897 р., але остаточно був взятий на озброєння 1911 року.

Ще більш якісні зміни у технологію ведення війни, особливо в її тактичні аспекти, були внесені автоматичною кулеметною зброєю. Прізвиська винахідників Хірама Максима

та Джона Браунінга стають широко відомими завдяки їхнім винаходам. Спроектвана ними автоматична зброя була взята на озброєння провідними арміями світу. У період між 1898 і 1916 роками Конгрес виділяв у середньому 150 тис. доларів щорічно на придбання кулеметів. Проте цього було недостатньо, оскільки заледве забезпечувало чотирма одиницями такої зброї кожний регулярний полк і декількома – національну гвардію. Лише 1916 р. Конгрес схвалив асигнування 12 мільйонів доларів на придбання кулеметів, яке, втім, було відтерміновано до 1917 р., доки було остаточно вирішено, які моделі найкраще підходять для задоволення потреб армії [1, 346].

Хоча посилена увага до проблем зміцнення берегової оборони почала приділятися ще в період після Громадянської війни, але саме перемога над Іспанією змусила адміністрацію США підійти до неї комплексно (реконструкція фортифікацій, їх зміцнення, обладнання новітніми пристроями стеження). Збройний арсенал суден берегової охорони був якісно оновлений, особливо торпедами та підводними мінами [4].

Однак жоден із багатьох породжених можливостями індустріальної цивілізації нових винаходів, які почали активно і повсюдно використовуватися на початку ХХ століття, не мав такого впливу на армійську справу, як двигун внутрішнього згорання. Як будівництво залізниць у ХІХ ст., так і застосування автомобілів у ХХ ст. здійснили революцію у військовому транспорті. Військово-повітряні сили, танки проявили себе вже у Першій світовій війні.

Загалом нарощування американської збройної потужності відбувалося у цілковитій відповідності зі спільними тенденціями розвитку держав у згаданій сфері на початку індустріальної ери: розбудова величезних, добре озброєних армій, метою яких є завдання масованого удару по супротивнику [14].

Багато зробив для забезпечення потреб армії військовий міністр у кабінеті Вільяма Мак-Кінлі Ілайя Рут, призначений на цю посаду 1899 р. Президент сподівався, що цей відомий у Нью-Йорку юрист вирішить різні юридичні

ускладнення, пов'язані з присутністю американських військових у новопроданих володіннях. Однак І. Рут виявився талановитим реформатором, який поставив собі за мету вивести американську армію і флот на передовий рівень, що дав би гарантії безпеки Сполученим Штатам.

Передусім йшлося про регулярну армію, ефективність її командування, його централізацію. І. Рут наполягав також на необхідності довготермінового стратегічного планування армії, створенні нового Генерального штабу. Це мала бути група висококваліфікованих офіцерів, не переобтяжених службою, єдиним обов'язком яких буде розробка воєнних планів. 1903 р. Конгрес США схвалив рішення про створення нового Генерального штабу. Однак дослідники погоджуються в тому, що у період до Першої світової війни вплив Генштабу на формування оборонної та зовнішньополітичної стратегії США загалом був майже непомітним [15, 10–11].

Оновлення армії впиралося не лише в управлінські реформи, а й у зміни сприйняття армії і її ролі, місця та обов'язків як з боку офіцерського та солдатського складу, так і з боку громадськості загалом. З цією метою був створений Військовий коледж, в якому досвідчені офіцери здобували знання як з організації діяльності армії у мирний час, так і в умовах бойових дій.

Посилена увага до проблем військової підготовки, військової освіти, заснування Генштабу загалом дозволили ефективно реорганізувати армійську систему, забезпечити її висококваліфікованими офіцерськими кадрами.

1901 р. Військовий департамент оголосив про намір перетворити інструкторські школи для офіцерів на військову академію у Вест-Пойнті. Існували спеціалізовані школи з артилерійської, інженерної, кавалерійської, медичної справи, Школа підводного захисту (міни і торпеди), Школа стрілецького озброєння. Особлива увага була приділена справі забезпечення і постачання армії та флоту всім необхідним.

На період кінця ХІХ – початку ХХ ст. припадає також важливий процес змін у ставленні громадської думки до армії загалом, а також бачення ролі і місця її командного складу.

В очах пересічного громадянина імідж армійського чи флотського офіцера пов'язується вже не з образом геніального полководця, який походить з вищих верств суспільства, а з професіоналом, який має необхідні наукові знання та навички, знається на фінансових питаннях, щоб за потреби забезпечити ефективну участь потужної військової машини у конфліктах і війнах [6].

З іншого боку, в галузі деяких новітніх видів озброєнь, зокрема військової авіації, Сполучені Штати на початку ХХ ст. відставали від темпів, з якими їх нарощували провідні європейські держави. Впродовж 1908–1913 рр. США витратили лише 430 тис. дол. на військову і морську авіацію, тоді як Франція і Німеччина за аналогічний період асигнували на розробку і придбання згаданих озброєнь по 22 млн дол. кожна, Росія – 12 млн, Бельгія – 2 млн дол. Сполучені Штати вступили у Першу світову війну, будучи далеко позаду від інших воюючих сторін в авіаційній техніці, організації військової авіації, її доктрині [1, 351].

На початок ХХ ст. близько третини американських регулярних військових з'єднань були дислоковані поза межами власне континентальної частини США (на Філіппінах, Алясці, Гавайських островах, у Китаї). Щоб була можливість забезпечувати національну безпеку США, регулярна армія з 1902 р. до 1911 р. була збільшена до 75 тис. офіцерів і рядових, хоча це число не досягало тих 100 тисяч, які були санкціоновані Конгресом у 1902 р. Необхідність такого збільшення як армії, так і асигнувань на неї постійно доводилася як досвідом американо-іспанської війни 1898 р., щорічних планових маневрів і навчань, так і вивченням досвіду та досягнень закордонних збройних сил. У Генштабу та командування все ще не було впевненості у можливості швидко мобілізувати армію у випадку нагальної потреби.

Слід наголосити, що головну роль в американо-іспанській війні відіграв американський флот, який виявився краще підготовленим, ніж іспанський. Помічником морського міністра більше року до початку війни був Т. Рузвельт, який докладав неабияких зусиль до того, щоб

зміцнити військово-морські сили США і якнайкращим чином їх дислокувати.

Незважаючи на успіхи у війні з Іспанією для правлячої верхівки та вищого командування була очевидною необхідність якісного реформування та переозброєння американської армії та флоту. До того ж “іспанська спадщина” – Куба і Філіппіни – значно розширила горизонти американської зовнішньої відповідальності, майже унеможливаючи повернення до цілковитого ізоляціонізму в стилі “доктрини Монро” [16].

Як зауважує один із визначних теоретиків і практиків американської зовнішньої політики Генрі Кіссінджер, з плином часу зміст доктрини Монро поступово розширювався, і в результаті вона перетворилася на індульгенцію американській гегемонії у Західній півкулі. Доктрина почала виправдовувати американське втручання у справи інших держав не тільки у випадку існування реальної загрози для країни, але й евентуально, при одній лише появі можливості подібного виклику [17, 27].

Загалом, зовнішня політика США XIX – початку XX ст. поєднувала в собі дві дещо протилежні особливості: з одного боку вона була дуже традиційною, заснованою на певних ідеалах (наприклад, на славнозвісній концепції “самоочевидного призначення”), а з іншого – дуже прагматичною. “Доктрина Монро”, ще 1898 р. зауважував професор Альберт Херт, не належить до 10 заповідей, і отже, її можна розглядати як доцільну лише доти, поки вона відповідає національним інтересам США [18, 485].

Висновки. Підсумовуючи, можемо констатувати наступне. Армія та флот мали відповідати новим зовнішньополітичним завданням. Саме впродовж тих двадцяти років, які розділяли американо-іспанську війну і вступ США у Першу світову війну, збройні сили країни стали набагато досконалішими і більш відповідними статусу США як великої держави.

Володіння військово-морською базою Гуантанамо на Кубі, Філіппінами, Гуамом створювало мережу стратегічно важливих опорних пунктів як для Тихоокеанського флоту,

так і для флоту Карибського моря. Однак якщо перша робила становище американського військово-морського флоту у Карибському морі більш безпечним, то другі, віддалені на тисячі кілометрів, зробили необхідним збільшення військово-морських сил через потребу їх захисту.

Добрим вирішенням дилеми, як захистити американські володіння і в Тихому, і в Атлантичному океанах, одночасно стало б прориття каналу через Панамський перешийок, але така будова була поки що лише в проектах.

“Ера прогресизму” в період президентства Теодора Рузвельта центральну увагу приділяла реформам соціальним, політичним і правовим. “Несправедливо, якщо багаті стають багатшими, а бідні біднішими”, – заявляв президент [19] і всі свої зусилля спрямовував на подолання такого становища. Т. Рузвельт був фактично першим президентом, який послідовно та взаємопов’язано уявляв залежність між технологіями в галузі озброєнь, національними збройними силами та зовнішньою політикою [20, 633]. Тому він неухильно наполягав на широкій військово-морській програмі і незважаючи на опір як всередині Республіканської партії, так і ззовні, особливо у Конгресі, наполягав на тому, що лише збудований за останнім словом техніки та добре навчений військово-морський флот адекватних розмірів може гарантувати політичну та економічну безпеку США. “Флот, – казав Рузвельт, – найдешевший і найефективніший страховий поліс миру для Сполучених Штатів, які цілком можуть дозволити його собі з огляду на фінансове питання. Військово-морський флот слугує єдиним засобом не дозволити нікому ігнорувати доктрину Монро. Нація не може претендувати на помітну роль у міжнародних справах, не може очікувати, що її сприйматимуть як впливову силу в Атлантиці або у Тихому океані, якщо немає ефективного військово-морського флоту” [21]. А з початку ХХ ст., особливо після проголошення т. зв. “Висновків до доктрини Монро” Теодора Рузвельта [22], які, поза іншим, декларували перебирання Сполученими Штатами на себе ролі “світового поліцейського”, питання необхідності військового флоту вже ні у кого не викликало сумнівів.

Як армія, так і флот мали б подбати про безпеку американських інвестицій за кордоном, особливо з огляду на періодичні заколоти, революції, кризи у країнах-реципієнтах. Боротьба за комерційні переваги та колоніальні володіння також потребувала підтримки двох згаданих інституцій.

Значний вплив на процес прискорення темпів розбудови і модернізації військово-морського флоту США мало усвідомлення зростаючої загрози американським інтересам в азійсько-тихоокеанському регіоні з боку Японії [23, 23–24]. Сполучені Штати Америки не могли залишатися осторонь і загальносвітової тогочасної тенденції до мілітаризації, що вела до широкого нарощування та модернізації озброєнь великими європейськими державами.

Блоковий поділ Європи, набуття чітких обрисів двох протиборчих альянсів, поза межами яких залишалися США, слугували ще одним стимулом до проведення військових реформ. Причому в силу ряду факторів, у тому числі й географічного, американський військово-морський флот розглядався як перша лінія захисту національної безпеки.

Ще одним позитивним наслідком успішної діяльності американського військово-морського флоту у війні 1898 р. було збільшення прихильності як громадськості, так і Конгресу та Сенату до його розбудови. Активна підтримка Т. Рузвельта і трохи повільніша В. Тафта поставила військово-морський флот США на один щабель з першорядними морськими державами того часу – Великобританією та Німеччиною.

Таким чином, наявність професійної армії та військово-морського флоту була обов'язковою умовою переходу США до позаконтинентальної політики та опорою для здійснення глобальних прагнень США на світовій арені.

1. American Military History. – Washington, DC: Center of Military History. United States Army, 1989. – 357 p.
2. Corning G.P. The Philippine Bases and U. S. Pacific Strategy / G.P. Corning // Pacific Affairs. – 1990. – Vol. 63. – № 1. – Pp. 6-23.
3. Linn B.M. "The American Way of War" Revisited / B.M. Linn, R.F. Weigley // The Journal of Military History. – 2002. – Vol. 66. – № 2. – Pp. 501-533.
4. Moore J.W. National Security in the American Army's Definition of Mission, 1865-1914 / J.W. Moore // Military Affairs. – 1982. – Vol. 46. – №3. – Pp. 127-131.

5. *Edelstein D.M.* Occupational Hazards. Why Military Occupations Succeed or Fail / D.M. Edelstein // *International Security*. – 2004. – № 29.1. – Pp. 49–91.
6. *Kemble C.R.* Mutations in America's Perceptions of Its Professional Military Leaders: An Historical Overview and Update / C.R. Kemble // *Armed Forces & Society*. – 2007. – Vol. 34. – № 1. – Pp. 29–45.
7. *Morgenthau Hans J.* The United States as a World Power: a Balance-Sheet / Hans J. Morgenthau // *International Studies*. – 1969. – Vol. 11. – № 2. – Pp. 112–118.
8. Treaty of Peace Between the United States and Spain. December 10, 1898. – Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/sp1898.asp.
9. The Platt Amendment, 1901. – Режим доступу: <http://www.fordham.edu/halsall/mod/1901platt.html>.
10. Lease to the United States by the Government of Cuba of Certain Areas of Land and Water for Naval or Coaling Stations in Guantanamo and Bahia Honda; July 2, 1903. – Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/20th_century/dip_cuba_003.asp.
11. *Бжезіньський З.* Велика Шахівниця: Пер. з англ. / З. Бжезіньський. – Львів–Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. – 236 с.
12. *Ellis J.J.* Founding Brothers: The Revolutionary Generation / J.J. Ellis. – New-York: Vintage Books, 2002. – 304 p.
13. *Historical Statistics of the United States*, Earliest Times to the Present: Millennial Edition / [Ed. by S.B. Carter, S.S. Gartner, M.R. Haines, A.L. Olmstead, R. Sutch, G. Wright]. – New York: Cambridge University Press, 2006. – Series Ed1-5.
14. *McDougall W.A.* War and the Military in American History / W.A. McDougall. – Режим доступу: <http://www.unc.edu/depts/diplomat/item/2007/0103/mcdo/mcdougallfpri.html>.
15. *J.A.S. Grenville* Diplomacy and War Plans in the United States, 1890–1917 // *Transactions of the Royal Historical Society*. – 5th Ser. – 1961. – Vol. 11. – Pp. 1–21.
16. Monroe Doctrine; December 2, 1823. – Режим доступу: http://avalon.law.yale.edu/19th_century/monroe.asp.
17. *Киссинджер Г.* Дипломатия: Пер. с англ. / Г. Киссинджер. – М.: Ладомир; ТОО "ВРС", 1997. – 848 с.
18. *Hart A.B.* The United States as a World Power. A Chapter of National Experience / A.B. Hart // *Harper's New Monthly Magazine*. – Dec. 1898 – May 1899. – Pp. 485–494.
19. *Roosevelt Th.* State of the Union Message. December 3, 1901. Режим доступу: <http://www.theodore-roosevelt.com/sotu1.html>
20. *Oyos M.M.* Theodore Roosevelt and the Implements of War / M.M. Oyos // *The Journal of Military History*. – 1996. – Vol. 60. – № 4. – P. 631–655.
21. *Roosevelt Th.* World Feats. Speech at Omaha 2.09.1910 / T. Roosevelt *The New Nationalism*. – Gloucester: Mass. Peter Smith, 1971. – P. 109–117.
22. President Theodore Roosevelt's Annual Message to Congress, December 6, 1904. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29545>.
23. *Stillson A.C.* Military Policy Without Political Guidance: Theodore Roosevelt's Navy / A.C. Stillson // *Military Affairs*. – 1961. – Vol. 25. – №1. – Pp. 18–31.

Надійшла до редколегії 20.10.2009.